

2025, 14 (1), 521-539 | Araştırma Makalesi

İngiliz Hâkimiyeti ile Amerikan Nüfuzu Arasındaki Dönemde Körfez'deki Bölgesel Güvenlik Kompleksinin Analizi (1971-2003)

Ahmet Üçağaç¹

Öz

Geniş Ortadoğu'nun bir alt bölgesi olarak kabul edilen Körfez, dünyanın en kritik bölgelerinden biridir. Bu bölgeyi bu kadar kritik kılan durum birçok bölgesel çatışmanın merkezinde yer almasının yanında küresel enerji politikalarının da merkezinde yer almasıdır. İngiltere'nin 1971'de bölgeden çekilmesinin ardından bölgesel güç parametrelerini karşılayan üç ülkenin (İran, Irak ve Suudi Arabistan) güvenlik konularında birbirlerine yoğun bir şekilde odaklanmaları, bölgenin kendine has özellikleri olan bir sistem olarak ortaya çıkmasını sağladı. Bu üç ülkenin güvenlik konularında birbirlerine yoğun bir şekilde odaklanması, aralarında dinamik bir siyasi etkileşime yol açarak bölgenin kendi güvenlik kalıplarını üretmesini sağladı. 1820'lerin başından 1971'e kadar bölgede güçlü bir hâkimiyet kuran İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan bu sistem, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Irak'ı işgal ederek bölgesel sisteme müdahalesini artırmaya başladığı 2003 yılına kadar bölgesel aktörlerin etkin olduğu üç kutuplu bir yapıda işledi. Dolayısıyla, bu çalışma İngilizlerin 1971'de Körfez'den çekilmesinden ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal ederek bölgenin güvenlik sistemine güçlü bir şekilde yerleştiği döneme kadar bölge güvenliğini belirleyen dinamikleri, algıları ve politikaları tespit ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Körfez'deki güvenlik kompleksinin 1971'de ortaya çıkışından 2003'e kadar geçirdiği dönüşümleri Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (BGKT) perspektifinden bir analizini sunan çalışma, farklı güvenlik sektörleri arasındaki dinamik ilişkileri tanımlayan kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda "Körfez'deki Güvenlik Sistemi, ortaya çıktığı 1971'den 2003'e kadar nasıl işledi?" sorusuna cevap aranan çalışmada ele alınan dönem içerisinde bölgesel güvenlik dinamiklerinin net bir şekilde ortaya koyulabilmesi için süreç izleme yöntemi kullanılmaktadır. Bölgedeki güvenlik dinamiklerinin düşünsel faktörlerin materyal faktörlerle bir araya gelmesiyle şekillendiğini ve ancak bu iki faktör grubunun bir arada işlenmesiyle bölgenin güvenliğine dair anlamlı bir analizin ortaya koyulabileceğini öne süren çalışma hem literatüre hem de bölgesel güvenlik politikalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Körfez Bölgesi, İngiliz Hâkimiyeti, Amerikan Nüfuzu, Bölgesel Güvenlik Kompleksi, Materyal Faktörler, Düşünsel Faktörler

Üçağaç, A. (2025). İngiliz Hâkimiyeti ile Amerikan Nüfuzu Arasındaki Dönemde Körfez'deki Bölgesel Güvenlik Kompleksinin Analizi (1971-2003). İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14(1), 521-539. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1618037>

Geliş Tarihi	11.01.2025
Kabul Tarihi	22.03.2025
Yayın Tarihi	28.03.2025
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Sakarya, Türkiye, aucagac@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1731-2946

2025, 14 (1), 521-539 | Research Article

Analysis of Regional Security Complex in the Gulf in the Period between British Dominance and American Influence (1971-2003)

Ahmet Üççağaç¹

Abstract

The Gulf, considered a sub-region of the broader Middle East, is one of the most critical regions in the world. What makes this region so critical is that it is not only at the center of many regional conflicts, but also at the center of global energy policies. After Britain's withdrawal from the region in 1971, the intense focus of the three countries that fulfill the parameters of regional power (Iran, Iraq and Saudi Arabia) on each other on security issues has enabled the region to emerge as a system with its own unique characteristics. The intense focus of these three countries on security issues led to a dynamic political interaction between them, enabling the region to produce its own security dynamics. This study aims to understand and contextualize the transformations of the Gulf security complex from its emergence in 1971 to 2003. Therefore, the study identifies and analyzes the dynamics, perceptions, and policies that determine regional security from the British withdrawal from the Gulf in 1971 to the United States' (US) invasion of Iraq in 2003, when it became firmly entrenched in the region's security system. Providing an analysis of Gulf security from the perspective of Regional Security Complex Theory (RSCT), the study offers a comprehensive framework that describes the dynamic relationships between different security sectors. In this context, the study seeks to answer the question "How did the Gulf Security System function from its emergence in 1971 to 2003?" and employs a process tracing methodology to provide a clear picture of regional security dynamics over the period under consideration. The study, which argues that the security dynamics in the region are shaped by the combination of intellectual factors with material factors, and that only by processing these two groups of factors together can a meaningful analysis of the security of the region be put forward, aims to contribute to both the literature and regional security policies.

Key words: The Gulf, British Dominance, American Influence, Regional Security Complex, Material Factors, Ideational Factors

Üççağaç, A. (2025). Analysis of Regional Security Complex in the Gulf in the Period between British Dominance and American Influence (1971-2003), *Journal of the Human and Social Science Researches*, 14(1), 521-539. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1618037>

Date of Submission	11.01.2025
Date of Acceptance	22.03.2025
Date of Publication	28.03.2025
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr., Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations, Sakarya, Türkiye, aucagac@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1731-2946

Giriş

Körfez güvenliği meselesi, çeşitli düzeylerde etkileşime giren çok sayıda yerel, bölgesel ve uluslararası değişkeni içeren oldukça karmaşık bir olgudur. 1971-2003 arası dönemde rejim güvenliğini sağlamak bölge devletlerinin temel ve birincil hedefi olurken (Kazak, 2024, s. 1427) yerel dinamikler güvenlik algularını ve dolayısıyla ilgili politika tepkilerini etkileyen temel belirleyiciler olarak öne çıktı. Ayrıca güvensizliğin yerel kökenlerinin bölgesel ve küresel dinamiklerle iç içe geçmesi, Körfez’de bir türlü çözilemeyen bir güvenlik sorunsalının ortaya çıkmasına neden oldu. Bunun için bölgenin güvenlik dinamiklerini etkileyen faktörleri inceleyerek Körfez güvenliğini ele almak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma ele alınan dönemde Körfez bölgesindeki güvenlik dinamiklerinin düşünsel faktörlerin materyal faktörlerle bir araya gelmesiyle şekillendiğini ve ancak bu iki faktör grubunun bir arada işlenmesiyle bölgenin güvenliğine dair anlamlı bir analizin ortaya koyulabileceğini öne sürmektedir.

Geniş Ortadoğu’nun bir alt bölgesi olarak kabul edilen Körfez, dünyanın en kritik bölgelerinden biridir. Bölgeyi çok kritik kılan, sadece birçok bölgesel çatışmanın merkezinde yer alması değil, aynı zamanda küresel enerji politikalarının da merkezinde yer almasıdır (Bojarczyk, 2012, ss. 80-100). Bölgenin bu çok stratejik konumu, bölgeyi sadece kendine özgü bir alan kılmakla kalmıyor, aynı zamanda kendi güvenlik kalıplarını üretmesini sağlayan dinamik bir siyasi etkileşime sahne olmasına da olanak tanımaktadır (Mirhosseini ve Sandhu, 2010, ss. 121-134). Körfez’de bölgesel güç parametrelerini karşılayan üç ülkenin (İran, Irak ve Suudi Arabistan) varlığı ve güvenlik konularında birbirlerine yoğun bir şekilde odaklanmaları, bölgenin kendine has özellikleri olan bir sistem olarak ortaya çıkmasını sağladı. Dolayısıyla bu üç ülkenin güvenlik konularında birbirlerine odaklanmaları, aralarında dinamik bir siyasi etkileşime yol açarken bölgenin kendi güvenlik dinamiklerini üretmesini de mümkün kıldı.

Çalışma bölgedeki güvenlik sorunlarını ve bunların sonuçlarını anlamak için Körfez’i bir güvenlik kompleksi olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, bölge siyasetini analiz eden iki alternatif yaklaşımın karşısında durmaktadır. Bu alternatif yaklaşımlardan ilki, belirli devletlerin dış politikalarını analiz etmeye odaklanır ve böylece bir devletin dış politikasını inceleyerek ilgili bölgenin güvenlik dinamiklerini anlamaya çalışır. İkinci yaklaşım ise analize bir bölgenin küresel güvenlik dinamikleri içinde nerede konumlandığına bakarak başlar. Her iki alternatif yaklaşım da bir bölgenin güvenlik sistemini anlamak için yeterli açıklamalar sunma konusunda önemli eksikliklere sahiptir. Bu anlamda, bölge ülkelerinin bireysel dış politikalarına odaklanmak, söz konusu ülkelerin aralarındaki etkileşim dinamiklerini anlamayı zorlaştırmanın yanında bölgelerin neden çatışma oluşumu, güvenlik rejimi ya da güvenlik topluluğu olduğuna dair daha büyük soruya cevap üretmeyi de zorlandırmaktadır.

Öte yandan, küresel ölçekli bir gücün bir bölgeye neden ve nasıl nüfuz etmeye başladığını anlamak küresel bir yaklaşım gerektirir. Ancak küresel bir yaklaşım tek başına hangi bölgesel aktörlerin ve neden zaman içinde küresel ölçekli bir gücün bölgesel güvenlik meselelerinde çok daha büyük bir rol oynamasına davetiye çıkardıklarını açıklayamaz. Bu nedenle yerel dinamikler, bölgesel etkileşimler ve bu ikisinin küresel dinamiklerle etkileşimiyle ortaya çıkan tabloyu daha iyi açıklayabilmek için bir ara yaklaşım olan bölgesel düzey yaklaşımını analizin başlangıç noktası olarak alan çalışma Bölgesel

Güvenlik Kompleksi Teorisi'ni (BGKT) uygulayarak Körfez vakasını açıklamaya çalışmaktadır.

Körfez'deki güvenlik dinamiklerini inceleyen zengin bir literatür mevcuttur. Söz konusu literatürdeki çalışmaların çoğu (Chubin ve Zabih, 1974; Safran, 1988; Ramazani, 1986; Al-Rasheed, 2010; Keynoush, 2016; Tripp, 2000; Marr, 2012; Sluglett ve Sluglett, 1990; Rieger, 2013) başta İran, Suudi Arabistan ve Irak olmak üzere bölge ülkelerinin bireysel güvenliğine odaklanmaktadır. Ayrıca, bu çalışmada incelenen dönem öncesinde ve sırasında bölge ülkeleri arasındaki ilişkilere odaklanan çeşitli çalışmalar da mevcuttur (Al-Saud, 2003; Badeeb, 1993; Chubin ve Tripp, 1996; Fürtig, 2002; Altoraifi, 2012; Nonneman, 1986; Baghdadi, 2018; Bakhsh, 2004; Nonneman, 2004; Bahgat ve Ehteshami ve Quilliam, 2017; Houshisadat, 2021). Ancak büyük çoğunluğu ampirik araştırmalara dayanan bu çalışmaların teorik yaklaşımları ihmal ettiği görülmektedir. Bu nedenle önceki çalışmaları yeniden gözden geçirip güncelleyerek özgün bulgular elde etmeyi amaçlayan bu çalışma, çoğunlukla sistem veya birim düzeyinde ampirik olarak incelenmiş olan konulara teorik ve metodolojik olarak bilgilendirilmiş bir bakış açısı sağlamayı amaçlamaktadır.

Öte yandan literatürde az da olsa Körfez'e bölgesel bir güvenlik kompleksi olarak odaklanan çalışmalar da mevcuttur. Bunlar arasında Irak Savaşı sonrasında Körfez'de yaşanan bölgesel çatışmalara konstrüktivist bir açıklama getiren Arshin Adib-Moghaddam önemli bir yer tutmaktadır. Kökleri sosyolojinin kimlik teorisi alanına dayanan araştırması, Körfez'deki çatışma ve anarşinin ardındaki kültürel üretim süreçlerini anlamayı amaçlamaktadır. Adib-Moghaddam analizinde kimlik meselelerinin merkeziliğini vurgulamakla kalmıyor, aynı zamanda bunları materyal faktörleri dışlayacak şekilde öne çıkarıyor. Buna göre, İran-Irak Savaşı'nı iki ideolojik yapı, Irak pan-Arabizmi ve İran İslamcılığı arasında bir meşruiyet yarışı olarak tanımlarken, Körfez'deki hegemonya mücadelesinin kültürel olduğunu iddia etmektedir. Aynı şekilde, 2003 Irak Savaşı'nı da bölgesel neo-fundamentalizm ile Amerikan neo-muhafazakarlığı arasındaki çatışmanın bir parçası olarak tanımlamaktadır (Adib-Moghaddam, 2006). Adib-Moghaddam'ın analizi, materyal değişkenleri dışladığı ve analizini yalnızca düşünsel değişkenlere dayandığı için bölgenin karmaşık doğasını tam olarak ortaya koyamamaktadır. Bu çalışma ise hem düşünsel hem de materyal faktörleri ve bunların birbirleriyle etkileşimlerini değerlendirerek bölgesel güvenlik dinamiklerinin kapsamlı bir analizini sunmaya çalışmaktadır.

Körfez bölgesini bir güvenlik kompleksi olarak ele alan bir diğer önemli çalışma F. Gregory Gause tarafından yapılmıştır. Gause'un çalışmasında Körfez bölgesel siyasetini anlamak için önerdiği çerçeve, fikirlerin liderlerin materyal çıkarlarına ilişkin algılarını nasıl etkileyebileceğini göstererek kimliklerin ve fikirlerin uluslararası güvenlikte önemli olduğunu kabul etmektedir. Gause'a göre, kimlik ve siyaseti araştıran ulus ötesi fikirler, iddialı liderler için olası güç kaynaklarıyken hedef aldıkları rejimleri ise tehdit eder. Ancak Gause, bu fikirlerin ancak bir devletin ya da siyasi grubun elindeki somut güç kaynaklarıyla eşleştğinde güvenlikle ilgili karar alma süreçlerinde itici bir güç haline geleceğini savunmaktadır. Dolayısıyla Gause'a göre materyal güç ve fikirler güvenlik dinamiklerini anlamada eşit derecede önemli olgulardır (Gause, 2010).

Son olarak, Körfez bölgesini kendine özgü bir sistem olarak ele alan bir diğer önemli çalışmada Henner Fürtig, bölgesel siyaseti güç dengesi teorisi üzerinden analiz etmektedir. Fürtig, İran, Irak ve Suudi Arabistan'ın oluşturduğu üç kutuplu bir yapıda işleyen bölgesel sistemdeki aktörlerin temel kaygısının, üçünden birinin diğerleri karşısında görece güçlenerek bölgesel hegemonik bir güç konumuna ulaşması ihtimali olduğunu savunur. Bu nedenle de diğer ikisinin, güçlenen ve belki de üzerlerinde hegemon olmak üzere olan aktörü dengelemek için ittifak kurduklarını öne sürer (Fürtig, 2007, ss. 627-640). Bu çalışma da Körfez'i ayrı bir birim olarak ele alarak Körfez'in güvenlik dinamiklerini anlamaya ve açıklamaya odaklanan çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca mevcut literatürde gözlemlenen eksiklikler göz önünde bulundurularak Körfez'de bölgesel düzeyde işleyen sistemin belirleyicisi olarak materyal ve düşünsel faktörler arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak literatüre mütevazı bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle teorik çerçeve hakkında bilgi verilecek olup, daha sonra yöntem kısmında belirtilen amaç doğrultusunda süreç izleme metodu uygulanarak ele alınan dönemde bölgenin güvenlik düzeni analiz edilecektir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ve Körfez Bölgesi

BGKT'ye göre, bir bölgedeki güvenlik ve güvensizlik örüntüleri, o bölgedeki tarih, siyaset ve materyal koşulların bir karışımı tarafından şekillenir. Buna göre, bölge devletlerinin iç koşullarının, bölgesel güvenlik kompleksini (BGK) oluşturan devletlerarası ilişkilerin, özellikle komşu devletlerle olmak üzere bölgelerarası ilişkilerin ve son olarak küresel-bölgesel düzeydeki etkileşimin bir BGK oluşturduğunu belirtilmektedir. BGKT bölgesel düzeyde karşılaştırmalı çalışmalar için uygun bir temel sağlayan dördüncü analiz düzeyi olarak neorealist sistem yapısı görüşünü tamamlar. Dolayısıyla her devlet kendini güvenlik analizinin merkezine koyduğu için devletlerin güvenliği tek analiz düzeyi olamazken, küresel düzey ise sadece süper güçlere uygulanabildiği için bütüncül anlamda gerçeklerden uzaktır. Ancak bölgesel düzey, aktörlerin birbirine bağlandığı ve aynı zamanda ulusal ve küresel güvenlik etkileşiminin buluşma noktası olduğu için uluslararası güvenlik anlayışında merkezi bir role sahiptir.

Bölgesel güvenlik kompleksleri kavramı ilk olarak Barry Buzan tarafından ortaya atıldı. Buzan bölgesel sistemleri, bölgesel aktörlerin birbirlerine karşı algıladıkları tehdit/korkunun karşılıklı olmasıyla tanımlar. Ayrıca coğrafi olarak gruplandırılmış belirli devletlerin zamanlarının ve çabalarının çoğunu başka devletler için değil de birbirleri için endişelenerek harcama derecesine odaklanır (Buzan, 1991, Blm 5). Yoğun güvenlik karşılıklı bağımlılığına sahip devletler bölgesel güvenlik kompleksleri olarak nitelendirilir. Basit bir ifadeyle, bölgesel sistemler, birincil güvenlik odağı birbirleri olan ve zaman içinde giriştikleri savaşlarda ve birbirleriyle uğraşmak için ayırdıkları zaman ve kaynaklarda kendini gösteren devletleri içermelidir. Bu sistem anlayışının, bölgesel entegrasyon çabaları gibi olumlu etkileşimlere ayrıcalık tanımadığına dikkat edilmelidir.

Sistemler ister olumlu ister olumsuz olsun, güvenlik etkileşimlerinin yoğunluğu ve dayanıklılığı ile tanımlanır. Bölgesel güvenlik komplekslerini tanımlayan bu yaklaşıma göre, Körfez bölgesi hiç şüphesiz bir güvenlik kompleksi olarak nitelendirilebilir. Ancak Körfez bölgesi neresidir? Hangi ülkeler bu bölgeyi oluşturur? En kısa şekliyle, güvenlik kaygıları öncelikle Körfez odaklı olan devletler bölgeyi oluşturur. Başka bir deyişle, Körfez sularına sınırı olan devletler kesinlikle bu bölgesel sistemin üyeleridir. Nitekim

güvenlik kompleksi tanımına göre, bir bölge, ulusal güvenlikleri gerçekçi bir şekilde birbirinden ayrı düşünülemez kadar birincil güvenlik kaygıları birbirine yakın olan devletlerden oluşmalıdır. Başka bir deyişle, temel güvenikleştirme, güveniksizleştirme ya da her iki süreci de birbiriyle o kadar bağlantılı olan bir dizi birimdir ki, bu birimlerin güvenlik sorunları tek başlarına makul bir şekilde analiz edilemez ya da çözülemez. Bu bağlamda Körfez bölgesi, İran, Irak ve Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez Arap ülkeleri arasındaki üçlü rekabete odaklanan daha geniş Ortadoğu bölgesel güvenlik kompleksinin bir alt bölgesi olarak tanımlanabilir.

Güvenlik çalışmalarında uygun analiz düzeyinin özelliklerini açıklayabilmesi, ampirik çalışmaları organize edebilmesi ve bilinen olası BGK formlarına dayalı olarak kurgulanabilecek teori temelli senaryolar sunması BGKT'yi kullanışlı kılan üç nedendir. Teori, iç koşullar, bölge içi ve bölgeler arası ilişkiler ve bölgesel dinamiklerin küresel güçlerle etkileşimi üzerine yapılan araştırmaları sistematik olarak birbirine bağlamak için bir yol sunmaktadır. Buna ek olarak, küresel güçlerin müdahale hatlarının bölgesel çatışma örüntüleri tarafından şekillendirildiği hipotezi gibi yapısal gerekçeler de sunmaktadır. BGKT'ye göre BGK'ler önemli bir coğrafi bileşene sahip dayanıklı alt yapılardan oluşur. Buna göre, bir BGK'nin yapısı dört değişken içerir. Bu değişkenler şunlardır:

- Sınır, BGK'ni komşularından ayıran sınır;
- Bir bölgenin anarşik yapısı, yani BGK'nin iki veya daha fazla özerk birimden oluşması gerekir;
- Kutupluluk, birimler arasındaki güç dağılımını kapsar;
- Sosyal yapı, birimler arasındaki dostluk ve düşmanlık örüntülerini kapsar (Buzan ve Waever, 2003, ss. 44-53).

BGKT'nin temel varsayımları dikkate alınarak, 1971-2003 arası dönemde bölgede meydana gelen güvenlik etkileşimleri incelendiğinde Körfez'deki bölgesel güvenlik kompleksinin doğasını temel güvenlik değişkenlerinin şekillendirdiği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın kapsadığı dönem boyunca bölgesel kutupluluk türü, itici güçler, dostluk ve düşmanlık örüntüsü, ana motivasyonlar ve devletlerin davranışları Körfez bölgesel güvenlik kompleksinin doğasını belirledi. İtici güçler Körfez'de bölgesel güvenlik kompleksinin ortaya çıkışının temel dinamiklerini açıklarken, kutupluluk türü bölge devletleri arasındaki etkileşimi şekillendiren temel yapısal dinamikleri tanımlamaktadır. Benzer şekilde, düşmanlık ve dostluk kalıpları, bölgenin sosyal inşasını anlamak için devletler arasındaki kimlik algısının ve etkileşimin doğasını ortaya çıkarmakta ve sonuçta aktörlerin birbirlerine karşı davranışlarını inşa etmektedir. Ayrıca motivasyon ve davranışlar, bölgedeki uluslararası güvenlik dinamiklerinin sonuçlarını analiz ederken dikkate alınması gereken önemli değişkenler olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada 1971-2003 arası dönemde Körfez'de meydana gelen güvenlik etkileşimlerini anlamak için süreç izleme yöntemi kullanılmaktadır. Andrew Bennett'e göre süreç izleme, bir vakada zaman içindeki değişikliklerin anlaşılmasına katkıda bulunan tanınan kanıt parçalarının incelenmesini sağlar. Bu yönteminin merkezinde nedensel bir mekanizmanın kurulması yer alır. Nedensel mekanizma, eklektik teorilerin faktörleri belirli bir yapıda nasıl birleştirdiğini keşfetmek için bir çerçeve sağlar (Bennett,

2010, s. 8). Chekel'in tanımına göre nedensel mekanizmalar, bazı olgular için açıklama olabilecek bir dizi hipotezdir (Checkel, 2008, s. 115). Bunlar farklı teorilerden yaklaşımlar arasında bir bağlantı bulmak için bir referans sağlar. Ayrıca, süreç izleme, belirli bir olgu için belirli bir nedensel sürecin yanı sıra altta yatan nedensel mekanizmanın belirlenmesine de yardımcı olur. Bu çalışmada süreç izleme yönteminin seçilmesinin nedeni, bu yöntemin nedensel süreçleri ortaya çıkararak bu süreçlerin nasıl işlediğini açıklığa kavuşturma gücüne sahip olmasıdır. Dolayısıyla süreç izleme yönteminin, çalışmanın kapsadığı dönemde bölgesel güvenlik kompleksinde meydana gelen değişimleri yerel ve küresel düzeyde meydana gelen dönüşümlerle nedensel bir mekanizma kurarak taraflar arasındaki ilişkilerde yaşanan dönüşümü açıklığa kavuşturma gücüne sahip olması bu yöntemin bu vaka için güçlü bir rehber olduğunu kanıtlamaktadır.

Körfez'de Bölgesel Sistemin Tarihsel Arka Planı

19. yüzyılın sonunda Osmanlı gücünün gerilemesiyle birlikte Körfez siyaseti yeni bir şekil almaya başladı. Bununla birlikte Büyük Britanya'nın bölgede artan faaliyetleri zamanla İngilizlerin bölgeye yerleşmesini sağlayacak bir yoğunlukta ilerliyordu. 19. yüzyılın başlarında İngiltere, bugün BAE, Katar, Kuveyt, Bahreyn ve hatta Umman olan ülkeler üzerinde mutlak hegemon konumuna ulaştı (Fain, 2008, s. 13). Ayrıca, resmi olarak bağımsız olmasına rağmen, İran da İngiliz ve Rus etkisinin kurbanı oldu ve pratikte herhangi bir egemen politika yürütemedi. İngiltere, 20. yüzyılın başlarında küçük Körfez monarşilerinin dış ilişkilerini kontrol etmenin yanında İran'da da aktif ve etkili bir pozisyon sürdürdü. Ayrıca Irak ve Suudi Arabistan üzerinde nüfuz kazanarak, Körfez Bölgesi'nde hiçbir bölgesel devletin veya yabancı gücün konumunu zayıflatamayacağı bir Pax-Britanica kurdu (Onley, 2009). Dolayısıyla bölgedeki uzun süreli baskın İngiliz varlığı, 1971 yılına kadar bölgesel dinamiklerin büyük ölçüde işlevsiz hale gelmesine neden oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte bölgede günümüz siyasi ve ekonomik yapılarının şekillendiği yeni bir düzen (Osmanlı sonrası) kurulurken, bölgesel güvenlik sisteminin temelleri de iki dünya savaşı arasında atılmaya başladı. Bolşevik Devrimi'nden sonra Rusya'nın İran'a yönelik değişen politikası sayesinde İran tam egemen bir devlet haline gelmiş ve nihayetinde İngiliz etkisinden kurtuldu. Irak 1932 yılında Büyük Britanya'dan bağımsızlığını kazanırken, bölgesel yapının diğer ayağı olan Suudi Arabistan da aynı yıl birleşik bağımsız bir devlet olarak tanındı. Ancak Irak 1958 yılına kadar Büyük Britanya'nın resmi ve sadık müttefiki rolünü oynarken, Suudi Arabistan ekonomik ve daha sonra askeri ve güvenlik yardımı da dâhil olmak üzere çeşitli nedenlerle ABD'ye yöneldi. İngiliz yanlısı monarşiyi devirerek 1958 yılında cumhuriyeti kuran Irak'ın yeni elitleri (Marr, 2012, s. 81), iddialı politikalar izleyerek İngiltere'nin bölgedeki konumuna ciddi bir tehdit oluşturmaya başladı. Nitekim bu dönemden sonra Irak, egemen politikalar izlemeye çalışan İran'a katılarak bölgede nüfuz alanı kurma girişimlerine başladı.

1960'larda hem İran hem de Irak'ın özerk politikalar izlemesi ve İngiltere'nin konumunu sınırlamaya çalışmasıyla hızlanan Körfez'deki bölgeselleşme süreci, 1971'de İngiltere'nin bölgeden çekilmesinin ardından hızlı bir şekilde arttı (Rathmell vd., 2003). İngilizlerin çekilmesi sonucunda birçok kıyı şeyhliği bağımsızlıklarını kazanarak egemen devletler olarak ortaya çıktı. Bunun üzerine bir diğer bölgesel güç olan Suudi Arabistan,

İngilizlerin bölgeden çekilmesinden sonra bağımsızlıklarını kazanan küçük Körfez Arap şeyhlikleri üzerinde doğal bir nüfuz hakkı olduğuna inanarak iddialı politikalar izlemeye ve bölgesel nüfuz rekabetinde İran ve Irak'a rakip olmaya başladı. Böylece bölgesel olarak iddialı olan bu devletler, yani İran, Irak ve Suudi Arabistan, kendilerini bölgesel hegemon olarak konumlandırmanın yollarını aramaya başladı ve dolayısıyla bu üç güç arasında bir rekabet yaşanmaya başladı. Netice itibarıyla İngiltere'nin 1971'de tamamen çekilmesiyle birlikte, bölgesel aktörlerin güvenliğinin birbirine bağımlı hale gelmesiyle bölgenin kendine özgü güvenlik dinamikleri şekillenmeye başladı. Buna göre ticaret (petrol güvenliği), siyasi rekabet ve emperyal güvenlik (Peterson, 2007, s. 7) gibi faktörler bölgesel güvenliğin küresel güvenlikle bağımlı olmasına ve iki düzey arasında sıkı bir etkileşimin oluşmasına neden oldu.

1971-1979 Arası Dönemde Bölgesel Düzen: Devrimcilik-Muhafazakârlık Rekabeti

Körfez bölgesel güvenlik kompleksinin ortaya çıkışının ilk evresinde (1960'lar ve 1970'ler), monarşi karşıtı revizyonist Arap milliyetçiliği İran ve Suudi Arabistan gibi bölge ülkeleri tarafından varoluşsal bir tehdit olarak görüldü. Sömürgecilik karşıtı mücadele döneminde doğduğu ve bu nedenle monarşi sistemini genellikle sömürgecilikle eş tuttuğu için (Halliday, 1990, 140-157), İran ve Suudi Arabistan gibi monarşik sistemle yönetilen bölge ülkeleri Arap milliyetçiliğini kendilerine doğrudan bir tehdit olarak gördü. Nitekim 1958 devrimiyle birlikte Kral 2. Faysal'ın Irak'taki milliyetçi güçler tarafından devrilmesi, Körfez'deki monarşilerin devrilmesi için bir emsal teşkil etme riski taşıyordu. Bunun üzerine İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ile Suudi Arabistan Kralı Suud bin Abdülaziz el-Suud ve akabinde Faysal bin Abdülaziz el-Suud (1964'te iktidara geldikten sonra) bölgesel politikalarını koordine etmek için bir diyalog süreci başlattı (Hunter, 2001, s. 436).

Müteakip süreçte meydana gelen gelişmeler iki bölgesel aktör arasındaki siyasi koordinasyonun daha da yoğunlaşmasını sağladı. Bu süreçte iki ülke arasındaki yakınlaşmanın ardında birkaç güçlü neden vardı. Bu nedenlerin en önemlileri; 1967'de Güney Yemen'deki solcu darbe, İngiltere'nin 1971'de Körfez'den çekilme işlemini tamamlayacağını açıklaması (Hurewitz, 1972, ss. 106-115) ve Temmuz 1968'de Baas Partisi'nin Irak'ta iktidarı ele geçirmesi oldu. Dolayısıyla İran ve Suudi Arabistan'ın Körfez bölgesindeki sosyalist ve radikal-milliyetçi akımlarla mücadele etmek ve petrol ve doğalgaz akışını güvence altına almak konusundaki ortak çıkarları, 1970'lerin sonuna kadar iki devlet arasında bir ittifakı mümkün kılan en önemli değişken oldu. Ayrıca revizyonist Irak tehdidinin yanı sıra bu dönemde hem İran'ın hem de Suudi Arabistan'ın küresel ve bölgesel düzeyde ABD ile uyumlu olması Tahran ile Riyad arasındaki yakınlaşmayı kolaylaştıran bir diğer faktör oldu. Böylece, Körfez güvenlik sistemi 1960'ların sonundan 1970'lerin sonuna kadar olan dönemde İran ve Suudi Arabistan'ın Irak'ın hırslarını dengelemek ve engellemek için birlikte hareket etmesiyle bir ölçüde istikrara kavuştu.

1968'de İngiltere 1971 yılının sonunda Körfez'den çekilme kararını açıkladığında (Han & Hakimian, 2019, s. 494), bölgede yaklaşmakta olan büyük değişim netleşti ve bölgedeki güvenlik sistemine yönelik yeni meydan okumalar su yüzüne çıkmaya başladı. Bu dönemde Sovyetler Birliği Irak'ta giderek güçleniyordu. Nitekim 1972 yılında iki taraf arasında Irak'ı Sovyet bloğuna yaklaştıran önemli bir anlaşma yapıldı (New York Times,

April 10, 1972). İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ve Sovyetler Birliği ile Irak arasında yeni kurulan yakın ilişkiler, bölgede bir güç boşluğu oluşacağını göstermişti. Sovyetler Birliği'nin bir süper güç olarak bölge petrolünün kontrolünü ele geçirmesi ciddi bir olasılıktı. Bu nedenle hem bölgenin iki gücü Suudi Arabistan ve İran hem de onların Batılı müttefikleri tarafından tehdit olarak görülen anti-monarşist komünist Sovyetler Birliği'nin bu boşluğu doldurmak için harekete geçme ihtimali bölgenin muhafazakâr düzeni için ciddi bir tehditti.

Ancak bu dönemde büyük bölgesel güçler (Irak'a karşı İran ve Suudi Arabistan) arasında yoğunlaşan rekabet, dünya pazarına petrol akışının koruyucusu olan ABD'nin (Mearsheimer, 2016) Sovyetler Birliği'nin Irak üzerinden bölgeye daha fazla nüfuz etmesini önlemek için bölgesel müttefikleri İran ve Suudi Arabistan'a desteğini artırmasına neden oldu (Mraz, 1997). Böylece İran ve Suudi Arabistan arasında çoğunlukla yerel dinamiklerin mümkün kıldığı ancak küresel dinamiklerin de desteklediği ittifak 1979 yılına kadar bölgede düzenin kurulmasını sağladı. Ancak 1979 İran İslam Devrimi ve ardından İran ve Irak arasında yaşanan savaş, bölgesel aktörler arasındaki tehdit algısını önemli ölçüde arttırmakla kalmayarak aynı zamanda zayıf tarafların kırılma noktalarını da ortaya çıkardı. Aktörler arasındaki asimetrik güç dağılımı, zayıf tarafın ABD güçlerine kapıyı açmasını kaçınılmaz hale getirdi ve böylece ABD'nin bölgeye nüfuzu bu dönemde artmaya başladı (Bianco, 2020. s. 93).

Bu dönemde ABD'nin bölgesel sistemde nüfuzunu arttırmasını sağlayan temel faktörler bölgesel denklemdeki asimetrik materyal güç dengesi ile rejim güvenliği oldu. Dolayısıyla bölgedeki dinamik gelişmelere bağlı olarak rejimlerin kırılma noktasının gün yüzüne çıkması, bölgesel aktörlerin güvenlik kaygılarını gündemin üst sıralarına taşıdı ve böylece ABD'nin bölgesel güvenlik kompleksine nüfuz etmesini kolaylaştırarak bölgede daha aktif bir rol üstlenmesini sağladı. Buzan ve Waever'in belirttiği gibi, bölgesel güçler çok şiddetli bir şekilde rekabet ettiklerinde ve bölgesel bir güvenlik düzeni kurma yeteneklerini kaybettiklerinde, konjonktür küresel aktör/aktörlerin ilgili bölgeye nüfuz etmesi için davetkar hale gelir (Buzan & Waever, 2003, s. 46).

ABD'nin bölgeyle angajmanı artsa da bölgesel sistemde yerel aktörlerden daha büyük bir rol üstlenemedi. Zira İngilizlerin ayrılmasından sonra bölgede daha aktif olmak istese de Vaşington'un bu amacını gerçekleştirmesinin önünde iki önemli engel vardı. Bu engellerden ilki, ABD'nin Çin'indeki uzun süreli ve maliyetli çatışma nedeniyle dikkatini dünyanın diğer bölgelerine yöneltmekte yaşadığı zorluklardı. İkinci olarak, Suudi Arabistan ve İran gibi iki bölgesel gücün bölgeyi istikrara kavuşturma kabiliyeti, ABD'nin bölgeye nüfuz etmesini ve doğrudan müdahalesini engelledi. Bu nedenle ABD, 1970'ler boyunca bölgede istikrarı sağlamak ve Sovyet etkisini azaltmak için bölgesel ittifaklara güvenmek zorunda kaldı. Hem İran hem de Suudi Arabistan'ın, Körfez'deki istikrar ve statükoda herhangi bir değişikliğe direnecek kadar muhafazakâr ve antikomünist olması bu durumun oluşmasına neden olan temel bir faktör oldu.

Her iki devletin de bölgede muhafazakâr ve Batı yanlısı bir politikayı destekleyen iki sağlam sütun oluşturmaya yatkın olması ABD'nin Nixon Doktrini'nin bir parçası olarak Körfez'de ikiz sütun olarak adlandırılan politikayı uygulamasını mümkün/zorunlu hale getirdi (Haass, 2011, ss. 151-169). Sonuç olarak, bu dönem bölgesel güvenlik sisteminin küresel bir güç olan ABD'nin desteğiyle bölge devletleri tarafından güvence altına alındığı bir dönem olurken (Ahrari, 1993, ss. 82-83). David Long'un da işaret ettiği gibi,

bu dönemde (Arap milliyetçiliğinin yükselişi ile İran Devrimi arasındaki dönem) Körfez bölgesindeki temel çatışma alanı mezhepsel (Şii-Sünni) veya etnik temelli (Arap-Fars) olmaktan ziyade muhafazakârlık ile radikal devrimcilik arasındaki hatlarda yaşandı (Long, 1990, s. 110).

1979-1988 Arası Dönemde Bölgesel Düzen: İran Devrimi ve Yeniden Hizalanma

1979 yılında İran'da bölgenin tarihinde bir dönüm noktası olan bir devrim meydana geldi. Devrimin etkisi tarihte benzeri olan Fransız, Rus ve Çin devrimleri gibi, İran'la sınırlı kalmadı. Bölgesel etkileri arasında Körfez'in jeopolitiğini önemli ölçüde değiştirirken bölgedeki Amerikan politikasının üzerine inşa edildiği "ikiz sütunlardan" biri olan Amerikan-İran ittifakını da yok etti. Devrim sadece bölgesel hâkimiyet için değil, aynı zamanda bölgenin siyasi geleceği için de bir mücadeleyi başlattı. Irak'taki Baasçı Arap milliyetçiliği ve Körfez ülkelerindeki monarşi statükosuna meydan okuyan devrim bölgenin iki gücü İran ile Irak arasında yıkıcı bir savaşa yol açtı. Eski düşmanlardan - bir süreliğine de olsa - müttefikler yarattı ve 1970'lerde gelişen bölgesel düzen modelini değiştirdi.

1979'da İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'nden sonra bölgenin güvenlik kompleksi, bölgedeki en büyük devletin siyasetindeki köklü değişime bağlı olarak yeni bir şekil almaya başladı (Adib-Moghaddam, 2006, s. 16). İran'daki devrim bölgesel dinamikleri iki önemli şekilde değiştirdi. Birincisi, 1970'lerde bölgesel güçlerin diğer rejimlerin iç meşruiyetini kabul etmesine dayanan bölgesel siyasi gündemin göreceli ılımlılığına son vererek hem Baasçı Irak hem de Arap monarşileri için örtülü bir tehdit oluşturdu. İran'daki yeni rejimin devrimin ihracına verdiği aktif destek bu tehdidi daha da açığa çıkarmaya başladı. Böylece İran'da İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açan devrim, Irak'ın radikal revizyonizmine karşı bölgenin statükocu güçleri olan Suudi Arabistan ve İran'ın iş birliği üzerine kurulu olan bölgesel güvenlik düzenini sarstı (Esposito, 1990). İkincisi ise devrimin bölgesel düzey ile küresel düzey arasındaki etkileşim üzerindeki etkisiydi. Devrimin akabinde ABD'nin bölgeye askeri olarak giderek daha fazla müdahil olması küresel düzey ile bölgesel düzey arasındaki etkileşimin yoğunlaşmasına neden oldu.

Bu dönüşümle birlikte İran, bölgesel güvenlik düzeninin en güçlü garantörü olmaktan çıkmış ve bölgesel statükoya yönelik başlıca tehdit haline geldi. İslam Devrimi'nden sonra yeni Tahran'ın benimsediği radikal dış politika yaklaşımı, İran'ın bir zamanlar müttefik olduğu Suudi Arabistan ve ABD ile ilişkilerini yıkıcı bir şekilde etkiledi. İran, 1979'a kadar ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiki iken, devrimden sonra ABD politikalarının en sert muhalifi haline geldi. İran Devrimi'nin lideri Ayetullah Humeyni, monarşinin temelde İslami olmadığı ve İslam'la uyumlu tek yönetim biçiminin cumhuriyet olduğu argümanını yayarak Tahran'la Riyad arasındaki ilişkilerde onarılamaz bir güven krizine neden oldu. Karşı kampanya olarak Suudi Arabistan, İran'daki devrimci rejimin eksikliklerini ortaya çıkarma ve onu İslam dışı bir rejim olarak nitelendirme stratejisini benimsedi. Böylece 1970'lerde bölgesel müttefik olan İran ve Suudi Arabistan, devrimden sonra birbirlerine rakip oldu (Fürting, 2007, ss. 627-640).

1980-88 Irak-İran savaşı bölgesel meseleleri daha da karmaşık hale getirdi (Nelson, 2018, 246-266). Sekiz yıl süren savaş herhangi bir jeopolitik değişikliğe yol açmasa da bölgesel

meselelerin daha fazla askerileşmesine ve ABD'nin bölgesel güvenliğe sistemine daha fazla müdahil olmasına neden oldu. Savaş sırasında, başta Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere yeni kurulan Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) üyeleri Irak'ı güçlü bir şekilde destekledi. Körfez Arap ülkelerinin savaşta Irak'ı desteklemelerinin önemli nedenleri vardı. Bu nedenlerin başında yeni cumhuriyetin bölge ülkelerinin rejimlerine doğrudan tehdit oluşturan revizyonist karakteri, İran'ın bölge genelindeki faaliyetleri ve bölgesel aktörlerin siyasi zihniyetini şekillendiren tarihsel ve psikolojik faktörler geliyordu. Bir başka deyişle, bölgedeki monarşik rejimler için bir tehdit olarak ortaya çıkan devrimci İran gerçek bir tehlike olarak görülmeye başlanırken, 1970'lerin ortalarından itibaren dış politikasını yumuşatan ve Körfez Arap ülkeleriyle daha yakın ilişkiler geliştiren Irak, devrimci İran Cumhuriyeti'ne karşı bölgenin savunucusu olarak kabul edildi.

Elbette bu yakınlaşmayı mümkün kılan en önemli etken hem Irak'ın hem de Körfez Arap ülkelerinin İran'dan algıladıkları güvenlik kaygılarının (rejim güvenliği) aynı olmasıydı. Tüm bunlar olurken Suudi Arabistan bölgesel denklemde önemli bir kazanım elde etti. Buna göre, İran Devrimi tehdidinin aniden ortaya çıkması sayesinde Körfez Arap monarşileri üzerindeki liderliğini pekiştirme fırsatı bulan krallık, 1981 yılında bu küçük devletleri yörüngesine alacak olan KİK'in kurulmasını sağladı (Abdulla, 1999, ss. 150-170). İran-İrak savaşında Irak'ın desteklenmesi gibi güvenlik konularında KİK içindeki koordinasyonun yoğunlaşması, konseydeki en büyük güvenlik aktörü olan Suudi Arabistan'ın Körfez Arap ülkeleri üzerindeki etkisinin güçlenmesine neden oldu. Böylece KİK sayesinde diğer Körfez Arap monarşileri üzerindeki etkisini sağlamlaştıran Suudi Arabistan üç kutuplu bölgesel yapıda önemli bir avantaj elde etse de materyal güç anlamında İran ve Irak'a karşı dengeleyici bir kapasiteye ulaşamadı. Dolayısıyla İran-İrak savaşı bölge ülkeleri arasındaki düşmanlığı artırmanın yanında Suudi Arabistan ve diğer Körfez Arap ülkelerinin ABD gücüne bağımlılığını artmasına ve ABD'nin bölgeye daha fazla nüfuz etmeye başlamasına neden oldu.

1988-2003 Arası Dönemde Bölgesel Düzen: Karmaşık Dengeleme

Savaşın sonra İran'ın zayıflamasıyla birlikte devrim ihracı tehlikesi de önemli ölçüde azaldı. Öte yandan Irak rejimi, savaş sonucunda hiçbir şey kazanamadan çok fazla kayıp vermenin sıkıntısını hissetmeye başladı. Bu doğrultuda yönetimine yönelik iç tehditlerle karşı karşıya kalan Baas rejimi, hem ekonomik kazanımlar elde etmek hem de ülke içinde kendisine karşı artan rahatsızlığı gidermek için Kuveyt'i işgal etmeye karar verdi. Kuveyt'i işgaliyle birlikte Irak, Suudi Arabistan için 1960'lar ve 1970'lerde olduğundan daha büyük ölçekte bir tehdit olarak yeniden ortaya çıktı. Böylelikle, İran tehdidinin önemli ölçüde azalması ve Irak'ın yeniden bir tehdit olarak ortaya çıkması Suudi Arabistan'ı İran ile ilişkilerini geliştirmeye sevk etti. Irak'ın İran'a yönelik düşmanlığın yanı sıra Körfez Arap Devletlerine yönelik tutumundaki radikal değişim Suudi Arabistan ile İran arasındaki yakınlaşmayı kolaylaştıran önemli bir faktör oldu (Gaub, 2016).

Öte yandan ekonomik kaygıların yanı sıra "düşmanımın düşmanı dostumdur" ilkesini de benimseyen İran, Irak'a karşı Körfez Arap ülkeleriyle yakınlaşmayı memnuniyetle karşıladı. Bunun üzerine İran ve Suudi Arabistan 19 Mart 1991'de diplomatik ilişkilerini yeniden kurunca İran ile KİK arasında yeni bir bölgesel düzen için müzakereler başlamış oldu (Amirahmadi, 1994, s. 123). Ancak İran ve KİK arasında güvenlik iş birliği ihtimali ABD için arzu edilen bir sonuç olmadı. Hem İran hem de Irak ABD'nin bölgesel çıkarlarına tehdit olarak görüldüğünden, Vaşington'un bölgede önemli bir askeri güç

bulundurması gerekiyordu. Nitekim ABD'nin bölgedeki varlığını ancak KİK ülkelerinin askeri koruması meşrulaştırabileceğinden, KİK ile İran arasında güvenlik iş birliği olasılığı, ABD için hayati öneme sahip bir bölgede ABD varlığını gereksiz kılacaktı. Böylece ABD, İkinci Körfez Savaşı'ndan (1991) sonra gücü büyük ölçüde azalan Irak'ı İran'la birlikte Körfez Arap Ülkelerine ve bölgesel statükoya yönelik başlıca bölgesel tehditler olarak sunmaya başladı (Mathew, 2000, ss. 797-806).

İran bölgesel güvenlik düzenini dış müdahale olmadan düzenlemek istese de KİK ülkeleri son kertede ne İran'a ne de Irak'a güvenemediğinden bu iki güçten korunmak için ABD'ye yöneldi (Chubin, 1994, s. 9). İkinci Körfez Savaşı'ndan önce Körfez Arap Ülkeleri'nden sadece Suudi Arabistan ve Umman'ın ABD ile güvenlik anlaşmaları vardı. Ancak 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra, bölgenin zayıf aktörleri olarak her an bir işgalle karşı karşıya kalabileceklerini gören kırılğan KİK devletlerinin çoğu, bölgesel güvenlik için Vaşington'un sunduğu koşulları kabul etmek zorunda kaldı. Irak'ın Kuveyt'i işgalinin tüm KİK üyelerinin bölgesel aktörlere olan güvenini sarstığı için Irak ve devrimci İran'dan duydukları güvensizlik nedeniyle KİK ülkeleri bu devletlerle bölgesel bir güvenlik düzeni kurmak yerine ABD'yi dengeleyici bir güç ve bölge dışı bir koruyucu olarak bölgesel sistemin içine çekme stratejisi izledi. Kuveyt'in işgalden kurtarılmasından sonra ABD, bölgesel ilişkileri yeniden şekillendirmek ve yeni bir bölgesel güvenlik düzeni kurmak için KİK üyesi devletlerle müzakerelere başladı. Bunun üzerine yeni güvenlik düzenlemelerinde statükonun KİK ve ABD olmak üzere iki sütuna dayandırılması, bölgesel güvenliğin KİK ülkeleri ve Mısır gibi bazı Arap ülkeleri tarafından garanti altına alınması gibi öneriler gündeme gelmeye başladı (Hassan-Yari, 1997, s. 143). Nihayetinde Vaşington, KİK üyeleriyle bölgedeki varlığını meşrulaştıran savunma anlaşmaları imzalayarak bölge siyasetinde aktif bir aktör haline geldi (Alam, 2001, 2085-2096).

Bölgedeki angajmanını giderek artıran ABD'ye yönelik 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi müteakip dönemde ABD politika yapıcılarının Körfez'e yönelik algısını değiştirmede önemli rol oynadı. Böylece ABD siyasetine hâkim olan yeni (neo-muhafazakâr) elitler, Körfez'de ikili çevreleme politikasının artık bir seçenek olamayacağı sonucuna vararak uluslararası terörizme karşı liberal demokrasinin desteklenmesi stratejisini benimseye başladı (Wright, 2007, s. 184). Bu yeni yaklaşım doğrultusunda ABD 2003 yılında Irak'ı işgal etti (Bulus, 2022). Daha da önemlisi, ABD'nin bölgesel meselelere kapsamlı bir şekilde müdahil olması, bölgesel ve küresel düzeyler arasındaki etkileşimin boyutunu temsil ediyordu. Irak'ın işgali ve bölgesel güç denkleminde bir kutup olarak çıkarılması, diğer iki kutup olan Suudi Arabistan ve İran için geniş kapsamlı sonuçlar doğurdu. Böylece işgalin bir sonucu olarak, geleneksel üç kutuplu sistem Suudi Arabistan ve İran'dan oluşan iki kutuplu bir sisteme dönüştü.

Irak'ın Amerikan işgaliyle denklemden çıkarılması bölgesel güç dengesini sarsarken, Suudi Arabistan ile İran'dan oluşan yeni iki kutuplu bölgesel düzendeki aktörler arasındaki güvenlik ikilemini de şiddetlendirdi. Öte yandan Irak'ın oyun dışı kalması hem İran'ın hem de Suudi Arabistan'ın düşmanlarını yok ederken, güç dağılımında görece zayıf olan Suudi Arabistan'ı İran'a karşı daha savunmasız ve kırılğan hale getirdi. Bölgenin düzenini sarsan bu kaosun bir dış aktör tarafından başlatılması krizi daha da derinleştirdi. Bölgede ortaya çıkan yeni konjonktürde İran'ın materyal güç dağılımına göre Suudi Arabistan'a karşı açık bir üstünlüğü olduğu için denge adına çok fazla bir şey elde etmek mümkün olmadı (Fürtig, 2007, ss. 627-640). Sonuç olarak, bu çalışmanın

kapsamı dışında kalan dönemde (2003 sonrası), bölgesel güvenliğin ana düzenleyici ilkesi İran ile Suudi Arabistan ve ABD arasındaki rekabet oldu (Hunter, 2010).

Sonuç ve Değerlendirme

Körfez bölgesel güvenlik kompleksinin ortaya çıkmasının arkasındaki temel itici gücün İngilizlerin 1971’de bölgeden tamamen çekilmesi olduğu iddia eden çalışma bu çekilmeden sonra, İran, Irak ve Suudi Arabistan bölgede sınırlarının ötesine güç yansıtabilen ana aktörler olarak ortaya çıktını öne sürmektedir. Bu güçler, üç kutuplu bir yapı olarak nitelendirilen bölgesel sistemi oluşturdu. Dönemin sosyal yapısı ise cumhuriyetçi revizyonizmi temsil eden radikalizm ile monarşik statükoyu temsil eden muhafazakârlık arasındaki rekabet tarafından şekillendirildi. Bu bağlamda, İran ve Suudi Arabistan gibi muhafazakâr devletler, cumhuriyetçi-devrimci Baasçı Irak’a karşı pozisyon aldı. Bu dönemde muhafazakâr İran ve Suudi Arabistan’ın revizyonist Irak’a karşı konumlanmalarının en önemli nedeni, rejimlerinin istikrarını sürdürme ve Irak’a karşı toprak bütünlüklerini koruma motivasyonları oldu. Dolayısıyla bu iki gücün iş birliği, bu döneme hâkim olan iş birliğine dayalı bir bölgesel güvenlik kompleksinin oluşumunu mümkün kıldı.

Revizyonizme karşı kolektif savunma normlarının hâkim olduğu bu dönem müteakip iki döneme kıyasla barış ve istikrarın hâkim olduğu bir dönem oldu. Bu dönemde bölgesel aktörler arasında krizler yaşansa da, özellikle muhafazakâr rejimler arasındaki iş birliği normlarına zarar verebilecek büyük bir çatışma yaşanmadı. Dolayısıyla bölgesel yapıda bir güç dengesi olduğu için bölgesel güçler arasında her zaman bir uzlaşma zemini bulunabildi ve bu da aktörlerin aralarındaki güvensizliği aşmalarını sağladı. Bu durum bölgesel aktörlerin sorunları kendi aralarında çözmelerine imkân verirken, küresel ölçekli aktörlerin, yani ABD ve Sovyetler Birliği’nin bölgeye müdahale imkânlarını önemli ölçüde azalttı. Sonuç olarak bu dönemde hâkim olan görece istikrarın en önemli nedeni, bölgesel aktörler arasında materyal anlamda işleyen bir güç dengesinin sağlanması olurken düşünsel anlamda ise bölge devletleri arasında siyasi meşruiyetin iç temellerine ilişkin tartışmaların büyük ölçüde üstesinden gelmeleri oldu.

Bölgedeki rejimlerin (Suudi Arabistan, Körfez Arap Monarşileri ve Irak) bekasına yönelik varoluşsal bir tehdit oluşturan 1979 İran devrimi ile başlayan ikinci dönemde bölgesel aktörler arasında yeni bir hizalanma başladı. Devrimden sonra İran’daki yeni rejim, hem Irak’ın laik milliyetçi rejiminin hem de Suudi Arabistan ve diğer Körfez Arap ülkelerindeki kalıtsal monarşik rejimlerin İslam dışı olduğunu ve bu nedenle devrilmeleri gerektiğini açıkça ilan etti. Böylece yeni İran, hem Suudi Arabistan hem de Irak için hayati bir tehdit olarak ortaya çıktı. Buna bağlı olarak, bölgesel güvenlik hizalanmalarında bir değişim meydana geldi ve statükocu konumunda kalan Irak ve Suudi Arabistan, revizyonist İran’a karşı pozisyon aldı. Dolayısıyla önceki dönemde İran ve Suudi Arabistan monarşilerinin yakın ilişkiler kurmasını sağlayan en önemli faktör revizyonist Irak tehdidi iken, bu dönemde devrimci İran tehdidi Irak ve Suudi Arabistan’ı bir araya getirdi. Bir önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de bölgesel güvenlik dinamikleri İran, Irak ve Suudi Arabistan’ın hakim olduğu üç kutuplu bir yapı altında işlerken revizyonizm ve statüko arasındaki rekabet bu dönemde bölgedeki sosyal yapının örüntülerini şekillendirdi. Bu dönemde rejim bekası ve toprak bütünlüğü meseleleri bölgesel güçlerin temel motivasyonunu belirlerken, çatışma eğilimi aktörlerin davranışlarını şekillendirdi. Nitekim Suudi Arabistan ve Körfez Arap müttefiklerinin

tehditkâr İran'a karşı 1973 petrol devriminden sonra maddi güç biriktiren Irak'ı desteklemesi bölgede askeri bir çatışmanın önünü açmış oldu.

Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgaliyle başlayan üçüncü dönemde bölgesel aktörler arasında yeniden konumlanmalara neden oldu. İşgalin ardından Irak, Suudi Arabistan ve diğer Körfez Arap ülkeleri için 1970'lerde olduğundan daha büyük bir tehdit olarak ortaya çıktı. Dolayısıyla Irak'ın daha tehlikeli bir tehdit olarak yeniden ortaya çıkması, Suudi Arabistan ve diğer Körfez Arap ülkelerini dengeleyici bir aktör olarak İran ile yeniden yakınlaşmaya sevk etti. Bu dönemde de bölgesel sistem İran, Irak ve Suudi Arabistan tarafından şekillenen üç kutuplu bir yapı altında işlerken, sosyal yapı 1970'lerde olduğundan daha zayıf olsa da revizyonizm ile statükoculuk arasındaki rekabet tarafından şekillendi. Buna göre toprak bütünlüğü ve tek bir bölgesel hegemonun yükselişini engelleme konuları İran ve Suudi Arabistan'ın temel motivasyonunu belirlerken, statükoyu korumak bu iki ülkenin davranışlarını şekillendirdi.

Öte yandan Irak'ın Kuveyt'i işgali bölgesel statükoya en büyük meydan okumayı teşkil etmenin yanında küresel bir gücün bölgeye nüfuz etmesinin de önünü açmasından dolayı bölgesel sistemde kritik bir dönüm noktası oldu. Nitekim Kuveyt'in işgalinden sonra ABD, Körfez'e askeri olarak savaş öncesinden daha fazla nüfuz etmeye ve kendisini bölgenin güvenlik kompleksinde önemli bir aktör olarak konumlandırma imkânı buldu. ABD'nin askeri müdahalesiyle bölgesel statükoyu değiştirme girişiminde başarısız olan Irak, bölgede güvenilmez bir aktör haline gelerek Körfez Arap ülkelerini ABD ile yakın güvenlik ilişkileri geliştirmenin yanında İran'la da yakınlaşmanın yollarını aramaya sevk etti. 1990'larda Irak'ın saldırgan askeri yeteneklerinin ABD tarafından yok edilmesinin yanı sıra Körfez Arap ülkelerinde kalıcı bir Amerikan askeri altyapısının kurulması bölgede meydana gelen en önemli stratejik değişim oldu. Buna göre ABD'nin 1990'larda bölgesel statükoyu korumak için yaptığı askeri yığınaklar 2003'te bölgedeki güç dengesini kökten değiştiren Irak işgalinin altyapısını oluşturdu. Irak işgalinden sonra bölgedeki üç kutuplu yapının ikiye düşmesinin yanında ABD'in de bölgesel sisteme güçlü bir şekilde dâhil olması bundan sonraki dönemde hem bölgesel düzey ile küresel düzey arasındaki etkileşimin artmasına hem de Suudi Arabistan ile İran arasındaki güvenlik ikilemini şiddetlenmesine neden oldu.

Körfez bölgesini münhasır bir birim olarak ele alan bu çalışma Körfez'in güvenlik dinamiklerini anlamaya ve açıklamaya odaklanan çalışmalara katkı sağlayacak niteliktedir. Çalışma bölgede meydana gelen gelişmeleri gerek bölge ülkelerinin bireysel dış politikalarını inceleyerek gerekse küresel aktörlerin bölge politikalarını inceleyerek açıklamaya çalışan yaklaşımlardan ayrılarak ara bir yaklaşım olan bölgesel düzey analizini benimseyerek literatürde yeni çalışmalara ışık tutacak bir potansiyel taşımaktadır. Ayrıca mevcut literatürde gözlemlenen eksiklikler göz önünde bulundurularak Körfez'de bölgesel düzeyde işleyen sistemin belirleyicisi olarak materyal ve düşünsel faktörler arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Netice itibarıyla, bölgedeki güvenlik dinamiklerini açıklamak için düşünsel faktörlerle materyal faktörleri bir arada işleyerek analiz eden çalışma kapsamlı bir yaklaşım benimsemektedir. Bu yönüyle bölgesel güvenliği tekil yaklaşımlarla (materyal veya düşünsel) açıklamaya çalışan çalışmalardan ayrılarak çoklu bir yaklaşımın literatürde yer edinmesine katkı sunmaktadır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma Prof. Dr. Murat Yeşiltaş danışmanlığında 25.10.2022 tarihinde tamamladığımız “Understanding the Emergence and Transformations of the Gulf Regional Security Complex (1971-2003)” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. <i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “Understanding the Emergence and Transformations of the Gulf Regional Security Complex (1971-2003)”, supervised by Prof. Dr. Murat Yeşiltaş (Ph.D. Dissertation, Sakarya University, Sakarya/Türkiye, 2022). <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

Abdulla, A. K. (1999). *The Gulf Cooperation Council: Nature, Origin and Process*, Michael Hudson (Ed.). *Middle East Dilemma: The Politics and Economics of Arab Integration*, içinde (150-170). New York: Columbia University Press.

Adib-Moghaddam, A. (2006). *The International Politics of the Persian Gulf: A Cultural Genealogy*. London: Routledge.

Ahrari, M.E (1993). *Iran in the Post-Cold War Persian Gulf Order*, M.E. Ahrari ve James H. Noyes (Ed.). *The Persian Gulf After the Cold War*, içinde. Westport: Praeger.

Alam, S. (2001). *The changing perception of Iran towards the Gulf States*, *Strategic Analysis*, 24(11), 2085-2096.

Albadi, A. (2017). *Saudi-Iran Relations: A Troubled Trajectory*, Gawdat Bahgat & Anoushiravan Ehteshami & Neil Quilliam (Ed.). *Security and Bilateral Issues Between Iran and Its Arab Neighbours*, içinde (189-211). New York: Palgrave Macmillan.

Al-Rasheed, M. (2010). *A History of Saudi Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press.

Al-Saud, F. (2003). *Iran, Saudi Arabia and the Gulf: Power Politics in Transition 1968-1971*. London and New York: I.B. Tauris.

Altoraifi, A. (2012), *Understanding the Role of State Identity in Foreign Policy Decision Making: the Rise and Demise of Saudi-Iranian Rapprochement*, A thesis submitted to the Department of International Relations of the London School of Economics and Political Science for the degree of Doctor of Philosophy, London.

Amirahmadi, H. (1994). *Iran and the Persian Gulf: Strategic Issues and Outlook*, Hamid Zanganeh (Ed.). *Islam, Iran and World Stability*, içinde (97-134). New York: St. Martin's Press.

Badeeb, S. M. (1993). *Saudi-Iranian Relations 1932-1982*. London: Centre for Arab and Iranian Studies and Echoes.

Baghdadi, N. (2018). *Dynamics of Iranian-Saudi Relations in the Persian Gulf Regional Security Complex*, *Electronic Theses and Dissertations*, Florida International University.

Baklash, S. (2004). *The Troubled Relationship: Iran and Iraq 1930-80*, Lawrence G. Potter & Gary G. Sick (Ed.). *Iran, Iraq, and the Legacies of War*, içinde (11-27). New York, Palgrave.

Bennett, A. (2010). *From analytic eclecticism to structure pluralism*. *Newsletter of APSA Organized Section for Qualitative and Multi-Method Research*, 8(2), 8-17.

Bianco, C. (2020). *The GCC Monarchies: Perceptions of the Iranian Threat amid Shifting Geopolitics*. *The International Spectator*, 55(2), 92-107.

Bojarczyk, B. (2012). *Geopolitics of Persian Gulf Region*, *Teka Kom. Politol. Stos. Międzynar. OL PAN*, 80-100.

Bulus, O. (2022). *Teorik Bakış Açısından 2003'te Irak'ın ABD Tarafından İşgali ve Yeni*

Muhafazakârların Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 827-844.

Buzan, B. & Waever, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.

Buzan, B. (1991). *People, States & Fear: An Agenda for security Analysis in the Post-Cold War Era*. Brighton: Wheatsheaf Books.

Checkel, J. (2008). *Process Tracing*, Audie Klotz & Deepa Prakash (Ed.). *Qualitative Methods in IR: A Pluralist Guide*, içinde (114-127). Basingstoke, Hampshire & Houndmills: Palgrave.

Chubin, S. & Tripp, C. (1996). *Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order: Iran and Saudi Arabia in the Balance of Power in the Gulf*. Oxford & New York: Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies.

Chubin, S. & Zabih, S. (1974). *The Foreign Relations of Iran: A Developing State in a Zone of Great-Power Conflict*. Berkeley, CA & Los Angeles: University of California Press.

Chubin, S. (1994). *Iran's National Security Policy: Intentions, Capabilities & Impact*. Washington D.C., A Carnegie Endowment Book.

Esposito, J. L. (1990). *The Iranian Revolution: Its Global Impact*. Miami: Florida International University Press.

Fain, W. T. (2008). *American Ascendance and British Retreat in the Persian Gulf Region*. New York: Palgrave.

Farouk-Sluglett, M. & Sluglett, P. (1990). *Iraq since 1958: From Revolution to Dictatorship*. London: I. B. Tauris.

Furtig, H. (2007). *Conflict and Cooperation in the Persian Gulf: The Interregional Order and US Policy*. *Middle East Journal*, 61(4), 627-640.

Furtig, H. (2002). *Iran's Rivalry with Saudi Arabia between the Gulf Wars*. Reading: Ithaca Press.

Gaub, F. (2016). *War of words: Saudi Arabia v Iran*, European Union Institute for Security Studies (EUISS): Brief Issue, February.

Gause, F. G. (2010). *The International Relations of the Persian Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press.

Haass, R. (2011). *Saudi Arabia and Iran: The Twin Pillars in Revolutionary Times*, Hooshang Amirahmadi (Ed.). *The Security of the Persian Gulf* içinde (151-170). London: Routledge.

Halliday, F. (1990). *Revolution and Foreign Policy the Case of South Yemen 1967-1987*. Cambridge: Cambridge University Press.

Han, J., & Hakimian, H. (2019). *The Regional Security Complex in the Persian Gulf: The Contours of Iran's GCC Policy*. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(4), 493-508.

Hasan-Y. H. (1997). Iranian Foreign Policy in the Postwar Era, Farhang Rajaee (Ed.). Iranian Perspectives on the Iran-Iraq War, Gainesville: University Press of Florida.

Houshisadat, S. M. (2021). Iran's Regional Relations: A History from Antiquity to the Islamic Republic. New York: Routledge.

Hunter, R. E. (2010). Building Security in the Persian Gulf. RAND National Security Research Division.

Hunter, S. T. (2001). Outlook for Iranian- Gulf Relations: Greater Cooperation or Renewed Risk of Conflict?, Joseph A. Kechichian (Ed.). Iran, Iraq, and the Arab Gulf States, içinde (427-449). New York: Palgrave.

Hurewitz, J. C. (1972). The Persian Gulf: British Withdrawal and Western Security. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 401. 106-115.

Kazak, C. (2024). Körfez Ülkelerinin Kışkıncıca Mısır İhvanı ve 3 Temmuz Darbesinin Analizi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13 (3), 1418-1438.

Keynoush, B. (2016). Saudi Arabia and Iran Friends or Foes?. New York: Palgrave.

Long, D. E. (1990). The Impact of the Iranian Revolution on the Arabian Peninsula and the Gulf States, John L. Esposito (Ed.). The Iranian Revolution: Its Global Impact, Miami: Florida International University Press.

Marr, P. (2012). The Modern History of Iraq. 3rd. ed., Boulder: Westview Press.

Mathew, D. (2000). The US and the Gulf: The New Calculus. Strategic Analysis, 24(4). 797-806.

Mearsheimer, J. J. (2016). Donald Trump Should Embrace a Realist Foreign Policy. The National Interest, November 27.

Mirhosseini, S. M. & Sandhu, S. K. (2010). The Role of Iran Regarding the U.S. Security Systems in the Persian Gulf Region. Cross-Cultural Communication, 6(4). 121-134.

Mraz, J. L. (1997). Dual Containment: US Policy in the Persian Gulf and a Recommendation for the Future. A Research Paper-Air Command and Staff College.

Nelson, C. E. (2018). Revolution and War: Saddam's Decision to Invade Iran. The Middle East Journal, 72(2). 246-266.

Nonneman, G. (1986). Iraq, the Gulf States, and the War: A Changing Relationship 1980-1986 and Beyond. Atlantic Heights, NJ, & London: Ithaca Press.

Nonneman, G. (2004). The Gulf States and the Iran-Iraq War: Pattern Shifts and Continuities, Lawrence G. Potter & Gary G. Sick (Ed.). Iran, Iraq, and the Legacies of War, içinde (167-193). New York: Palgrave.

Onley, J. (2009). Britain and the Gulf Shaikhdoms, 1820-1971: The Politics of Protection. Center for International and Regional Studies, Georgetown University School of Foreign Service in Qatar, Occasional Paper No.4.

Peterson, J.E. (2002). *The Historical Pattern of Gulf Security, Security in the Persian Gulf Origins, Obstacles, and the Search for Consensus*, Lawrence G. Potter & Gary G. Sick (Ed.). içinde (7-33). New York: Palgrave.

Ramazani, R. K. (1986). *Revolutionary Iran: Challenge and Response in the Middle-East*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Rathmell, A. & Karasik, T. & Gompert, D. (2003). *A New Persian Gulf Security System*. RAND Issue Paper.

Rieger, R. (2013). *The Foreign Policy of the Arab Gulf Monarchies from 1971 to 1990*. Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Middle East Politics, June.

Safran, N. (1988). *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security*. Ithaca: Cornell University Press.

Soviet and Iraq in 15-Year Pact. *The New York Times*, April 10, 1972.

Wright, S. (2007). *The United States and the Persian Gulf Security. The Foundations of the War on Terror*. Ithaca Press.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında, her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur. Ayrıca herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.